

E-PORADNIK FUNDACJI INTER VIVOS: PRAWO DO ZACHOWKU

O FUNDACJI:

Fundacja Inter Vivos z siedzibą w Warszawie jest organizacją pozarządową ukierunkowaną na udzielanie darmowej pomocy prawnej i prowadzenie nieodpłatnej mediacji. Równocześnie prowadzimy punkty nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego oraz nieodpłatnej mediacji działające w oparciu o ustawę z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (t.j.: Dz.U.2024.1534). Informacja o lokalizacji prowadzonych przez nas punktów znajduje się pod adresem:

<https://www.fundacjaiv.pl/punkty-nieodplatnej-pomocy-prawnej>

KONTAKT Z NAMI:

Tel. 575-747-146

E-mail: biuro@fundacjaiv.pl

Listowny: ul. Ratuszowa 11

03-450 Warszawa

O PORADNIKU:

Poradnik swoim zakresem obejmuje prezentację podstawowych zagadnień dotyczących zachowku.

CZYM JEST ZACHOWEK?

Institucja zachowku jest uregulowana w przepisach Kodeksu cywilnego z dnia 23 kwietnia 1964 r. (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1071, 1172, 1508.), dokładniej zaś w art. od 991 do 1011 kc.

Ustawodawca, w art. 991 § 1 kc, zdefiniował zachówek w następujący sposób: *zstępny, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadł przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału (zachówek).*

W dalszej części kodeks cywilny wskazuje, że jeżeli uprawniony nie uzyskał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, bądź w postaci świadczenia od fundacji rodzinnej lub mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia

Zachówek to uprawnienie, które ma na celu zabezpieczenie interesów spadkobierców ustawowych niezależnie od tego, kto został powołany do dziedziczenia na podstawie testamentu. **Zachówek chroni zatem interesy członków najbliższej rodziny, na wypadek gdyby uznali oni, że są pokrzywdzeni przez spadkodawcę wskutek jego decyzji testamentowych**, gdy nie otrzymali nic lub poniżej kwot określonych przez prawo spadkowe jako minimalne. Zachówek przysługuje tylko najbliższej rodzinie spadkodawcy, tj. zstępny (jego dzieciom, wnukom, prawnukom itd.) oraz co do zasady małżonkowi i rodzicom, którzy byliby powołani do spadku z ustawy. Takie uprawnienie nie przysługuje rodzeństwu spadkodawcy.

ILE WYNOSI ZACHOWEK I CZYM JEST SUBSTRAT ZACHOWKU?

Jak wskazano powyżej osobie uprawnionej, co do zasady, należy się połowa wartości ($\frac{1}{2}$) udziału spadkowego, który otrzymałaby przy dziedziczeniu ustawowym. Z kolei osobie, która pozostaje trwale i całkowicie niezdolna do pracy (i była w takim stanie już w chwili otwarcia spadku), małoletniemu dziecku spadkodawcy, ale także wnukowi, prawnukowi i dalszym zstępny (brany jest pod uwagę wiek dziecka w chwili otwarcia spadku) przysługuje zachówek w wysokości $\frac{2}{3}$ wartości udziału spadkowego.

Zachówek, co do zasady, jest dochodzony w formie roszczenia pieniężnego. Wychodząc z roszczeniem o zachówek, nie można żądać zatem wydania określonej rzeczy z masy spadkowej, np. pamiątek rodzinnych. Powyższa zasada nie obowiązuje w sytuacji, w której strony podpiszą umowę, na mocy której uprawniony zrzeka się prawa do zachowku w zamian za wydanie mu konkretnego składnika majątku.

Aby ustalić wysokość zachowku (kwoty należnej do zapłaty), należy w pierwszej kolejności obliczyć substrat zachowku, następnie ustalić wysokość udziału, który przysługiwałby (lub przysługuje) w spadku na skutek

dziedziczenia ustawowego, dalej zaś ustalić wysokość zachowku należnego dla danej kategorii osób (odpowiednio 1/2 albo 2/3 udziału spadkowego) i finalnie obliczyć kwotę zachowku do zapłaty (uwzględniając przy tym wartość spadku, jaki otrzymaliśmy oraz ewentualne darowizny lub zapisy).

Substrat zachowku, to ogólnie rzecz ujmując wartość majątku spadkowego (określona kwota), jaki bierze się pod uwagę przy obliczaniu zachowku. Nie jest to jednak jedynie majątek, jaki po sobie spadkodawca fizycznie zostawił (spadek). W konkretnych okolicznościach, bywa to znacznie więcej. Zgodnie z przepisami, by ustalić wartość substratu zachowku, należy zrobić dwie rzeczy: określić tzw. czystą wartość spadku, a następnie doliczyć do niej wartość darowizn uczynionych przez spadkodawcę za jego życia (ale tylko niektórych) oraz wszystkich zapisów windykacyjnych, jak też fundusz założycielski fundacji rodzinnej wniesiony przez spadkodawcę, w przypadku gdy fundacja ta nie jest ustanowiona w testamencie oraz mienie w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej, o wartości nie większej niż wysokość funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej wniesionego przez spadkodawcę. **Inaczej mówiąc substrat zachowku = czysta wartość spadku + wartość darowizn podlegających doliczeniu oraz zapisów windykacyjnych + rozliczenie fundacji rodzinnej.**

Czystą wartość spadku obliczymy, gdy od aktywów spadkowych (oszczędności, ruchomości, nieruchomości itp.) odejmiemy pasywa, czyli długi spadkowe. Nie bierzemy jednak pod uwagę długów z tytułu poleceń i zapisów oraz zobowiązań z tytułu zachowku. Przy obliczaniu zachowku nie dolicza się również do spadku funduszu założycielskiego fundacji rodzinnej wniesionego przed więcej niż dziesięć laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, chyba że fundacja rodzinna jest spadkobiercą

Warto podkreślić, że zgodnie z art. 995 k.c., wartość darowizn i przedmiotów doliczanych do spadku ustala się według stanu z chwili ich dokonania, ale według cen z chwili ustalania zachowku.

Nowelizacja Kodeksu cywilnego w związku z ustawą o fundacji rodzinnej wprowadziła rewolucję w zakresie doliczania określonych składników majątkowych. Fundacja rodzinna, powoływana w celu gromadzenia i zarządzania majątkiem rodziny, może wpływać na prawo do zachowku i sposób jego obliczania. Do spadku dolicza się: wartość funduszu założycielskiego wniesionego przez spadkodawcę, mienie pozostałe po rozwiązaniu fundacji rodzinnej, a także świadczenia przekazane beneficjentom, jeśli są jednocześnie osobami uprawnionymi do zachowku. Celem tej regulacji jest uniknięcie sytuacji, w której spadkodawca „ukrywa” majątek w fundacji rodzinnej, pozbawiając bliskich realnego zachowku.

KOMU NIE PRZYSŁUGUJE ROSZCZENIE O ZACHOWEK?

Uprawnienie do zachowku nie przysługuje:

- a) małżonkowi, w stosunku do którego orzeczono separację;
- b) osobom, które z mocy przepisów prawa spadkowego traktowane są tak, jakby nie dożyły otwarcia spadku, tj. osobie, która została uznana za niegodną dziedziczenia (na mocy orzeczenia sądowego – art. 928 kc), osobie, która zrzekła się dziedziczenia ustawowego, w drodze umowy zawartej ze spadkodawcą w formie aktu notarialnego (art. 1048 kc) lub na którą rozciągają się skutki zrzeczenia (zrzeczenie się dziedziczenia obejmuje zstępnych zrzekającego się, chyba że umowa przewiduje inaczej (art. 1049 § 1 i 2 kc), jak też osobie, która odrzuciła spadek z ustawy;
- c) osobie, która została wydziedziczona, tzn. gdy spadkobierca w testamencie pozbawił osobę uprawnioną prawa do zachowku – (art. 1008 kc) - jednakże samo pominięcie spadkobiercy w testamencie nie jest jeszcze wydziedziczeniem. Przyczyna wydziedziczenia musi wynikać z treści testamentu i dotyczyć sytuacji, gdy uprawniony do zachowku wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci lub też uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

JAK DOCHODZIĆ ROSZCZENIA O ZACHOWEK?

Roszczenie o zachówek należy skierować do sądu, przy czym jeżeli wartość dochodzonego roszczenia przekracza 100 000 zł to właściwy będzie sąd okręgowy, zaś w pozostałych przypadkach – sąd rejonowy. Powództwo z tytułu zachowku wytacza się wyłącznie przed sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, a jeżeli miejsca jego zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, przed sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część.

Okresy przedawnienia: roszczenia uprawnionego z tytułu zachowku przedawniają się z upływem lat pięciu od ogłoszenia testamentu. Roszczenie przeciwko osobie obowiązanej do uzupełnienia zachowku z tytułu otrzymanych od spadkodawcy zapisu windykacyjnego lub darowizny przedawnia się z upływem lat pięciu od otwarcia spadku. Roszczenie przeciwko fundacji rodzinnej obowiązanej do uzupełnienia zachowku z tytułu otrzymanego funduszu założycielskiego przedawnia się z upływem lat pięciu od otwarcia spadku. Roszczenie przeciwko osobie obowiązanej do uzupełnienia zachowku z tytułu otrzymanego mienia w związku z rozwiązaniem fundacji rodzinnej przedawnia się z upływem lat pięciu od otwarcia spadku.